

НАЦИОНАЛЬНАЯ
БИБЛИОТЕКА
РЕСПУБЛИКИ ТЫВА
ИМ. А.С. СОКОВО

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың
август 31-де
үнүп эгелээн

№ 74 (17403)

2007 чылдың
ИЮНЬ 28,
четверг

Номерни парлалгаже
дужааганы:
график езугаар — 21.00,
херек кырында — 17.30.
Садар өртээ 4 рубль.

Тыва Республиканың Чазаанда

ЧЕТПЕСТЕРНИ ЭДЕР ХЕМЧЕГЛЕРНИ ДҮРГЕН АЛЫР

Тыва Республиканың Чазааның ээлчеглиг хуралы июнь 26-да болуп эрткен. Чугаалажыры-биле хүн чурумунга чээрби ажыг айтырыгны киригеш, бадылаан.

Бир дугаарында кадрлар дугайында айтырыгларны чугаалашкан. Тыва Республиканың экономика сайыдының бирги оралакчызынга Аида Каң-ооловна Артынан, Тыва Республиканың экономика сайыдының оралакчызынга Буян Дады-оолович Оюнну, Тыва Республиканың Хамааты байдалды актыларының бижидилгезинин эргелелинин (агентилелинин) начальнигинин оралакчызынга Чечена Тимуровна Очур-оолду томуйлаан.

Чазак Даргазы Ш.В.Кара-оол сөс алгаш, Тывага РФ-тиң культура болгаш массалыг коммуникациялар сайыды А.С.Соколов чоранының дугайында дыңнадыгны хуралга кылган. Ийи хүннүң дургузунда ол Тываның культура амьдыралы-биле танышкан. Пор-Бажың федералдыг төлевилелди чүгле чаңгыс кижиниң эгелээшкени-биле кылып турар деп чамдык улус шын эвес билеп турарын Дарга айыткаш, бо дээрже Бүгү-Россия укур-дузалыг төлевилел дээрзин демдеглээн. Бо төлевилелди боттандырган чөвүлелдин кежигүннеринде Москва хоорайның мэри Ю.Лужков, федералдыг сайыттар болгаш өскелер-даа кирген. Чөвүлел кежигүнү сайыт

А.Соколов келгеш, Пор-Бажың шивээзинге баргаш, ында ажыл-иш-биле танышкан. Дараазында улуг албан-дужаалдыг, ат-сурагылыг чөвүлел кежигүннери Тывага келирин дыңнаткан. Александр Сергеевич Тываның онзагай ховар, үнелиг сыгыт-хөөмейинге улуг үнелди бергеш, ЮНЕСКО-нүң камгалалында турар культура тураскаалдарының санынга киририн саналдаан. Ону чедип алып дээш ажылды чорударын чугулага көргөн. Музей тудуу саадап турарын Чазак Даргазы шүгүмчүлээш, ажылды дүргедер даалганы Тудуг яамызынга, Капитал тудуг эргелелинге берген.

«2010 чылга чедир үеде Тыва Республиканың экономика хөгжүлдезинин программасының дугайында» Тыва Республиканың хоойлузунуң төлевилелин ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазынга чугаалажыры-биле кириер дугайында айтырыгны хуралга чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелди ТР-ниң Чазааның Даргазының бирги оралакчызы—ТР-ниң экономика сайыды С.И.Тен кылгаш, хоойлу төлевилелин 2003 чылда Чазак хуралынга бадылаан,

ындыг-даа болза, Хоойлужудулга палатазынга чугаалажыры-биле кирибээн. Моон бээр элээн каш чылдар эрткен орта эдилгелер, немелделер кириери херек болу бергенин айыткан. Чазак кежигүннери ук саналды деткээн. Хоойлу төлевилелинге чогуур эдилгелерни киригеш, Хоойлужудулга палатазынча чорударын хурал шиитпирлээн.

2007 чылдың январьдан майга чедир үеде Тыва Республиканың социал-экономика хөгжүлдезинин түнелдеринин дугайында болгаш 2007 чылда социал-экономика хөгжүлдезинин прогнозунун күсүлдезинин чоруп турарының дугайында ТР-ниң Чазааның Даргазының бирги оралакчызы—ТР-ниң экономика сайыды С.И.Тенниң илеткелин хуралга дыңнаан.

Бо чылдың эрткен беш айында республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери эрткен чылдың бо үезинден эки ажылдаанын демдеглээн. Продукцияның 24 хевирин бүдүрерин көвүдеткен, аңаа алдын тывыкы, ыяш белеткээри, электроэнергия, мебель, эът, колбаса кылыгы бүдүрери болгаш өске-даа продукциялар хамааржыр. Көдээ ажыл-агый продукциязының өзүлдезин эът, сүт бүдүреринин хемчээлин көвүдеткенинин күсүлели-биле чедип алган. 2007 чылдың июнь 1-ниң байдалы-биле алырга,

эрткен чылдың бо үезинге деңнээрже бүгү чүзүн малдың бажының саны өзүлдеги болган. Часкы хову ажылдарын дооскан. Тараа культуруларын 16,4 мун, картофельди 4,1 мун, ногаалар аймаан 1,1 муң гектарда тараан, бердинген хемчээлин шуптузун күсүткен. Эрткен беш айда кол капиталга инвестиция хемчээли 288,2 млн. рубль болган. Автомобиль оруктарын болгаш көвүрүлгелерни септээринге 90,9 млн. рубльди шингээди алган. Бүгү хевиринин транспортту 630,5 тонна чүктү сөөрткен, чыл даалгазын 42 хуу күсүткен, 11,4 млн. пассажирни ыңай-бээр аргыштырган, чыл онаалдазын 40 хуу боттандырган. Бо үениң дургузунда чурттакчы чоннун амьдыралының деңели бедээн, оруктагы база өзүп турарын илеткелчи демдеглээн. Кылдыңган ажылдар-биле чергелештир четпестер үлетпүр бүдүрүлгелерде, көдээ ажыл-агыйда, тудугда, чонга ачы-дуза чедирлгезинде болгаш өске-даа адырларда барын айыткаш, 2007 чылда социал-экономика хөгжүлдезинин прогнозун күсүлдезин дээш ажыл-ишти эки организастаары чугула болуп турарын илеткелчи чугаалаан.

Чазак кежигүннери И.В.Чучев, В.И.Ендан санал бергеш, сүт, далган, макарон бүдүрүлгезин көвүдөдир, чайгы чер аңдарылгазын чорудар, тарааның чайгы суггарылгазын чөптүг организастаар

хемчеглерге доктааган.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.В.Кара-оол чугаалашкан айтырыгның түнелин үндүрүп тургаш, үлетпүр, көдээ ажыл-агый, тудуг адырында четпестерни дүрген эдеринче Чазак кежигүннеринин кичээлгеин угландырган. «Каа-Хем» хөмүр-даш уургайы Тывага кончуг улуг-жуур-дузалыг, ооң айыыл чок чоруун хандырып турар бүдүрүлгө болуп. Ооң ажыл-ижи буураан кылдыр санап турарына Чазак Даргазы таарзынмаан, мооң журундан чамдык хөрөңгитенер ону садып алырынча кордап турар. Мындыг хөөнү болдурбас, хөмүр-даш уургайы Тываның хөрөңгизи болуп арттарын чугаалаан. «Тыва даг-дүгү» комбинаттын даг-дүгү бүдүрерин көвүдөдирин чедип алырын, музей, Туранда эмнегел болгаш өске-даа чугула тудугларны ажылгалга кириери-биле ажыл-ишти эки организастаарын бо адырларны харыылап турар удуртукчулардан ол негээн. Көдээ ажыл-агыйны мурнады хөгжүдери шиттирлээн болганда, мал болгаш чер ажылынын продуктуларын көвүдөдир дээштиг хемчеглерни алыры хүннүң чугула айтырыгы деп Шолбан Валеревич чугаалаан.

Хуралдың хүн чурумунда кирген өске-даа айтырыгларны Чазак кежигүннери чугаалашкан. Таан-оол ХЕРТЕК.

ДАШТЫКЫ АЖЫЛЧЫННАР ХЕРЕК БЕ?

ТР-ниң Чазааның чанында миграция айтырыгларының талазы-биле ведомстволар аразында комиссияның хуралында даштыкы ажылдакчыларга херектелди, оларга үндүрүп берген чөпшээрел квоталар азы ажылчын олуттарның сан-хемчээлин болгаш даштыкы ажылдакчыларның ажыл-чорудулгазының айтырыгларын сайгарып көргөн.

Бо айтырыг Тывада боттандырып эгелээн инвестициялыг төлевилелдер-биле дорт холбаалыг. Чижээ, Кызыл—Курагено демир-орук тудуунга Россияның аңгы-аңгы регионнарындан аңгыда даштыкының чамдык хамаатылары ажылдаар күзелдиг. Ынчангаш, бо үеден эгелээш, Тывага ажылчын олуттар дээш демисел чидигленири магатчок. Херек кырында миграция талазы-биле ведомстволар аразының хуралы чүнү көргүскенил? Бо айтырыгга онза сонургалдыг болуру манатынып турган тус черниң яамыларының, ведомстволарның удуртулгазы комиссияның ажылынга киришпээни улуг айтырыгны тургузуп турар. Ылаңгыя ортумак профессионал өөредилге шугумунун удуртулгазы ажылчын олуттар үлээшкенинге, дора дизе, бир шак бурунгаар мурнай чедер бергидег. Ынчалза-даа ПТУ-ларның директорларының барааны

безин эскертинмээн. ТР-ниң Чурттакчы чонну ажылга хаара тударының талазы-биле күрүне албанының агентилелинин директору Виталий Чаж-оолдун хуралга берген медээзи-биле, 24 ажыл берикчилеринден хүлээп алдынган билдиришкиннер езугаар, 2008 чылда даштыкы ажылчын холдарга херектел ниитизи-биле 480 кижиде болуп турар. Бир эвес ындыг хевирлиг чалалга-биле кээр даштыкы ажылчыннарның кылып билер мергежилдерин сонуургап көөр болза, элдепсинмес аргажок. Бирги ээлчегде, тудугжу мергежилден: дашчыларны, штукатур-шеверлекчилерни, бетонщиктерни, бульдозер башкарыкчыларын тус черниң ажыл берикчилери чалап турары билдирер. Оон аңгыда поварлар негеттинип турары безин кайгамчыктыг. Ындыг байдалга хамаарыштыр ТР-ниң Чазааның чанында миграция айтырыгларының талазы-биле

ведомстволар аразында комиссияның удуртукчузу Анатолий Дамба-Хуурак шыңгыы шүгүмчүлелди кылган. Анатолий Дамба-Хуурактын чугаазы-биле алырга, ол бүгү мергежилдерге аныяктарны республиканың профессионал-техниктиг училищелеринде өөредип турар. Чыл санында үндүрүп турар сургуулар хары черден келир специалистерге чүге чижилгени тургузуп шыдавазыл, чүге ажыл берикчилери өске черден ажылчыннарны чалап турарыл дээн чижектиг айтырыгларны Чазак Даргазының оралакчызы көдүргөн. Бир эвес, бо хевээр профессионал ортумак өөредилге черлеринин башкылары бедик мергежилди специалистер өөредип, белеткеп шыдаваз болза, бо өөредилге адырының угланышының эде көөр үези келгенин ол демдеглээн. Ол ышкаш комиссия хуралында «ТР-ниң бойдус курлавырын шингээди алырының талазы-биле даг компаниязы» деп азы «Лунсин» ажык акционер ниитилелдин кириген билдиришкенин көргөн. Кыдат компанияның төлээлери 200 тудугжуну Тожуга кээп ажылдаарының дугайында дилегни кириген турган. Бодунуң сонуургалы дээш чаңгыс ажылчын олут дээш

безин негелде тургузуп билерин кыдат тала көргүскен. Олар дыл билишпес чорук ажылга моондак бооп болурун айтып, нарын тудуг ажылдарын чүгле кыдат специалистер билерин дыңнатканнар. Чогум инвестициялыг дугуржулгалар аайы-биле, тус черниң чурттакчыларын база ажылдарже ыяап-ла хаара тударының дугайында баш удур дугурушкан. Бо таварылгада, миграция талазы-биле комиссияның кежигүннери, амдыызында, 30 кыдат ажылчын визаларны бээрин чөпшээрп, 30 ажылчын олуттарны Тожунуң чурттакчыларына бээрин кыдат тала-биле дугурушкан. Удавас июль 4-те ТР-ниң Чазааның чанында миграция айтырыгларының талазы-биле ведомстволар аразында комиссияның хуралында Чазактын, ТР-ниң бойдус курлавырларын шингээди алырының талазы-биле даг компаниязының болгаш Тожу кожунунун мурнундан Тоора-Хем сумузуңуң чагырга черинин аразына үш таланың дугуржулгазынга аттарны сагыры көрдүнгөн. Бо айтырыгларга сонуургалдыг яамыларның, ведомстволарның төлээлери база каттап комиссияның хуралына чалаттырган.

Назым ДОРЖУ.

Чазак Даргазының ажыл-албаны

ДООЗУКЧУЛАРНЫ АЖЫЛГА КИРИЕР

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.В.Кара-оол дээди өөредилге болгаш ортумак профессионал өөредилге черлерин доосканнарны ажылга кириер база 2008 чылда Тыва Республикага даштыкы хамаатыларның күш-ажыл чорудулгазын боттандыраарының болгаш миграция айтырыгларының талазы-биле республика чергелиг хуралды дүүн, июнь 27-де эрттирген.

Ооң ажылынга ТР-ниң Чазак кежигүннери, Улуг Хуралдың ийи палатазының депутаттары, республиканың яамыларының сайыттары, оларның оралакчылары, агентилелдеринин удуртукчулары, кожуннар, хоорайлар чагыргаларының даргалары, чурттакчы чонну ажылга хаара тудар кожуннарда болгаш хоорайларда төптеринин ажылдакчылары, улуг бүдүрүлгелеринин, организацияларның удуртукчулары, Тываның Профвилелдер федерациязының, республиканың Иштики херектер яамызының, каайлы албанының төлээлери болгаш өскелер-даа киришкен.

Хуралга чугаалашкан айтырыг дугайында илеткелди Тыва Республиканың Чурттакчы чонну ажылга хаара тудар күрүне албанының агентилелинин директору В.С.Чаж-оол кылган. Дээди болгаш ортумак өөредилге черлерин доосканнарны ажылга кириер айтырыг хуралга кол черни ээлээн, маңаа хамаарыштыр санал бергеннер бо ажылды багай организастаанын айыткаш, мону экижидерде чүнү кылырының талазы-биле бодалдарын, саналдарын чугаалааннар.

Хуралга чүве чугаалааннарның саналдарына, сүмелеринге үндезилеп алгаш, өөредилге черлерин доосканнарны ажылга кириериниң тускай программалыг документизинин төлевилелин ажылдап кылырын, ооң сайгарылгазын хынамчалыг көөрүн хурал шиитпирлээн.

Бистиң корр.

"РОССЕЛЬХОЗБАНК" — РЫНОКТА МУРНУКУ ОДУРУГНУ ЭЭЛЕЙ БЕРГЕН

Дүүн, июнь 27-де, биче дүүш үезинде найысылал Кызыл хоорайыстың төвүнге Тыва Республиканың моон соңгааргы бурунгаар хөгжүлдесинге, ылаңгыя көдээ ажил-агыйга ажык-дузалыг улуг өөрүнчүг байырлал болган.

«Россельхозбанкның» Тывада девискээр салбырының директору С.Монгуш.

Чүл дээрге, республикавыстың көдээ ажил-агыйын катап бут кырынга тургузуп, мал бажын өстүреринге үнелеттинмес үлүг-хуузу кирип, көдээ ишчилерге чээли тыпсып турар «Россельхозбанк» ААН-ның Тывада девискээр салбырының чаа офисинин албан-езузу-биле ажыдышкыны салбырның чоокта чаа көжүп кирип, ажилдап эгелээни ийи каат бажының чанынга болуп эрткен. Байырлыг ажыдышкынга банкының директору Самойлов Монгуш, Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол, ооң бирги оралакчызы Шолбан Иргит, Кызыл хоорайның мэри Дмитрий Донгак болгаш банкирлер, банкының кожуннарда немелде офистеринин эргелекчилери болгаш чыылган чон киришкен.

«Россельхозбанк» ААН 2000 чылдың март айда Россия Федерациязының Президентизи В.В.Путинниң Чарлыгы-биле үндезилетинип тургустунган, ол-ла чылдың июнь 30-де Россияның Төп Бан-

кызынга бүрүткеткен. «Россельхозбанк» ААН-ның акциялары 100 хуу күрүнениң өңчүзүнге хамааржып турар.

Чаа тургустунган-даа болза, бо эрткен 7 чыл дургузунда банк россияжи кредит албан черлеринин эң дээр 10 банкызының санынче кирип, 8-ки одуругда чоруп олурар, а делегей деннели-биле алырга, бөмбүрзектин эң улуг 1000 банкыларының санынче кирип турар.

«Россельхозбанк» ААН-ның ажил-херекчи хүлээлгези агроулетпүр комплекзинин адырынга күрүнениң кредит-саң-хөө политиказын көдээ бараан бүдүрүкчүлеринге болгаш көдээ ишчилерге алдынгыр талазы-биле чик, шынарлыг болгаш дээштиг банк ачы-дузаларын көргүзүп тургаш, АҮК-тү болгаш көдээ девискээрлерни хөгжүдүп сайзырадырын боттандыраы болур. Бөгүн ол Россияда агроулетпүр комплекзинге чээли тыпсырының талазы-биле рынокта мурнуку одуругну ээлей берген. Банк ниитизи-биле 300

мун ажыг чээлилерни 350 млрд. ажыг рубльге тывыскан, а ооң чуртта бүгү банк системаларының АҮК адырынга кирип турар шупту үлүг-хуузуның ниити хемчээлинин 50 ажыг хуузу чеде берген.

«Россельхозбанкның» өске банкылардан онза ылгалы — 2006 чылдан эгелеп «Агроулетпүр комплекзин хөгжүдери» мурнады көргөн национал төлевилелди боттандыраының эң идеккейлиг киржикчизи болу бергени. Чыл безин четпээнде, Банк национал төлевилелдин хемчеглерин боттандыраы-биле чээлилерни тыпсып эгелээни болгаш 2006 чылдың ноябрь айда хемчеглерин бир угланышкыны — чурттакчы чоннуң дузалал ажил-агыйын хөгжүдеринге — Банк 100 муң дугаарлыг клиентизинге, а 2007 чылдың июнь айда 200 муң ду-

ТР-нің Чазак Даргазы Ш.Кара-оолдун белек тыпсып турары.

гааргы дузалал ажил-агыйынга чээлини берген. Бо дээрге көдээ ишчилерниң Банкыны бүзүрелдиг партнери кылдыр көрүп турарының тодаргай херечизи болур. Банк 9000 тараачын (фермер) ажил-агыйларынга кредит деткимчезин чедирип турар. Улуг көдээ ажил-агый бүдүрүлгелеринге банк мал-маган комплекстерин тутарынга болгаш чаартырынга, уксаалыг мал садып алы-

газы Ю.В.Трушинге «2006 чылда Россияның эң тергин банкири» хүндүлүг атты тывыскан.

«Россельхозбанк» ААН-ның Тывада девискээр салбырын Россияның Төп Банкызы 2002 чылдың апрель 12-де бүрүткэн. Ынчангаш дүүн болган ажыдышкын «Россельхозбанкның» 7 чыл-даанынга болгаш Тыва де-

Офистин кожаазын кезип турары.

рынга, көдээ ажил-агый техниказын болгаш дериг-херекселин садып алырынга база өске-даа сорулгаларга чээлини идеккейлиг тыпсып турар. Бир чыл дөрт ай дургузунда банкының ажилдаан үезинде ооң клиентилери 3,34

вискээр салбырының 5 чылдааны-биле капсырлаштыр болган. Ынчангаш байырлыг ажыдышкын хуралын ажыдып тура, Самойлов Хилик-оолович ол болуушкунарны онзалавышаан, «Россельхозбанкның» Тывада девискээр салбырының кылып чоруткан ажилын кысказы-биле допчулаан. Чижээлээрге, 2007 чылдың июнь 25-тиң байдалы-биле салбыр «АҮК-тү хөгжүдери» мурнады көргөн национал төлевилелдин шугуму-биле кредит салышкыннарының хемчээли 1 млрд. 116 млн. рубль четкен, ооң иштинде бердинген чээлилер:

көдээ ажил-агый бүдүрүлгелеринге — мал-маган кажааларын тутар, септээринге 8 чээлини 19,9 млн. рубльге чоруткан, мал-маган садып алырынга база-ла 8 чээлини 9,9 млн. рубльге берген.

Дузалал ажил-агыйы (ДАА) тудуп турар хамаатыларга — 6094

катеп өзүп, 520 муң четкен. Амгы үеде Банк Россия Федерациязының 77 субъектинде бодунуң ачы-дузазын көргүзүп турар. Банкыны 74 девискээр салбырлары, 900 ажыг немелде офистер чер-черлерде төлээп турар.

2006 чылдың апрель айда «Россельхозбанк» «Эң-не хөгжүлделиг банк» номинацияга «Россияның саң-хөө элитазы» шаңналга төлөптиг болган, а Россельхозбанкның Баштаар черинин даргазы Шолбан Кара-оол сөс алгаш, чоннуң чаагай чоруун, чедимчелиг амыдыралын хандыраырга, республиканың экономиказын көдүрүп дээш Чазак-биле демнежип ажилдаарынга чогум-на бо банкының үлүг-хуузу улуг

ТР-нің алдарлыг артизи Андрей Монгуш.

дээрзинге бүзүрелин илереткеш, банкының хүн үнер чүгүнде турар девискээрни, байырлалда хоорай мэриниң киржип турарын барындаалап, ук черни көдээ бараан бүдүрүкчүлери боттарының бүдүргөн продукциязын садып-саарар садыг-делгелге төвү кылыры-биле кандыг-ла бир чүткүлдүг сайгарлыкчыга бээр аргазын өөренип көөрүн сүмелээш, банкының ажилдакчыларынга чогадыкчы чүткүлдү күзээни. С.Х.Монгушка көдээ ажил-агыйны хөгжүдеринге чедингир ажилдаарын оштап турар делгем омарда оъттап чоруур чылгы малдын чуруун Чазак Даргазы тывыскан.

Ниитизи-биле байырлалга сөс ал чүве чугаалаан, байыр чедирген төлээлер, аалчылар, банкирлер хөй болуп, боттарының белек-селзэн сөннээни. Эң-не солун, өөрүнчүг чүве, «Россельхозбанкның» Тывада девискээр салбыры кожуннарда ажыттыныгылаан немелде офистеринге 3 «ВАЗ» болгаш 6 «УАЗ» автомашиналарны тывысканы болур. Ынчангаш ам салбырның кожуннарда 11 немелде офистери автомашина-биле бүрүн хандырттынганы ол.

Байырлыг ажыдышкынның киржикчилеринге уран-чуул мастерлери чараш ырыларны, сыгыт-хөөмейни бараалгаткан.

Чаа ажыттынган офистин кызыл кожаазын С.Х.Монгуш кескен соонда, аалчыларны хүндүлзэн аяк-шай — банкет офиске болуп эрткен.

Каң-оол САТ.

Василий БАЛЧЫЙ-ООЛ-ДУҢ тырттырган чуруктары.

Немелде офистер эргелекчилери алган чаа автомашиналары-биле.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЛАРЫ

Ыяап-ла медицина камгаладылганын Тыва Республика фондузунун 2007 чылда бюджетинин дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2007 чылдың май 16-да хүлээп алган Төлээлекчилер палатазы 2007 чылдың июнь 8-те чүлдүг деп көргөн

1 чүүл

1. Ыяап-ла медицина камгаладылганын Тыва Республика фондузунун (моон ыңай — Фонд) 2007 чылда бюджетинин орулгалары 1 374 355,5 муң рубль түннүг, чарыгдалдары 1 374 355,5 муң рубль түннүг кылдыр бадылаар.

2. Фондунун 2007 чылда бюджетинин четпес түннүн иштиги акшаландырышкынының дөстөрүн бо Хоойлуга №1 капсырылгана дүүштүр доктаадыр.

2 чүүл

Фондунун 2007 чылда бюджетинин орулгалары дараазында дөстөрүн күселибиле тургустунарын доктаадыр:

1) Россия Федерациязының хоойлужудулгазын езугаар Фондунун бюджетинче кири санаттынар ужуруг үндүрүглерден;

2) Россия Федерациязының субъектилеринин күүсекчи эрге-чагырга органнарының ыяап-ла медицина камгаладылганының девискээр фондуларынче төлеп турары ажылдавайн турар чурттакчы чонга ыяап-ла медицина камгаладылганынга камгалал дадывырларындан;

3) Россия Федерациязының хоойлужудулгазын езугаар Фондунун бюджетинче кири санаттынар ужуруг үндүрүглерден кирбээн дадывырларның, хөөлерин болгаш өске-даа саң-хөө торгаалдарының түннеринден;

4) Россия Федерациязының бюджетинден Фондуке ыяап-ла медицина камгаладылганының девискээр программасы езугаар ажылдавай турар чурттакчы чоннун (уругларның) ыяап-ла медицина камгаладылганынга хандыраарынга шилчидип турар акшаландырышкынындан;

5) Россия Федерациязының хоойлужудулгазын езугаар Фондунун бюджетинче кири санаттынар ужуруг өске-даа орулга-

лардан.

3 чүүл

Фондунун 2007 чылда бюджетинге орулгаларның кирерин бо Хоойлуга №2 капсырылгана дүүштүр өөренип көөр.

4 чүүл

Фондунун 2007 чылда бюджетинин чарыгдалдарының тургузуун бо хоойлуга №3 капсырылгана дүүштүр доктаадыр.

5 чүүл

Фондунун бюджетинче бо Хоойлунун доктаатканы түннерден артыкка 2007 чылда кирер акша-хөреңгилерни ыяап-ла медицина камгаладылганының девискээр программанын акшаландыраарында угландыраарын доктаадыр.

6 чүүл

Фондунун 2007 чылда саң-хөө акша-хөреңгилеринин чижеглээн камгалал курлавырын 16 224,2 муң рубль хемчээлдиг кылдыр доктаадыр. Айыттыган акша-хөреңгилер ыяап-ла медицина камгаладылганының девискээр программанын акшаландырышкынынга онза берге байдалдар туруп келгенде хереглээр кылдыр курлавырлаттынар болгаш хостуг саң-хөө акша-хөреңгилери бооп болбас.

Фондунун саң-хөө акша-хөреңгилеринин чижеглээн камгалал курлавырының акша-хөреңгилеринин чарыгдалдарын Фондунун Эргелелинин доктаатканы чурум езугаар чорудар.

7 чүүл

Бо Хоойлу 2007 чылдың январь 1-нин хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай № 134 УХ-II 2007 чылдың июнь 18.

«Ыяап-ла медицина камгаладылганын Тыва Республика фондузунун 2007 чылда бюджетинин дугайында Тыва Республиканың Хоойлузунга 1 капсырылгана»

Ыяап-ла медицина камгаладылганын Тыва Республика фондузунун 2007 чылда бюджетинин четпес түннүн иштиги акшаландырышкынының дөстери

Россия Федерациязының бюджет бөлүктээшкенин кодун	Акша-хөреңгилеринин дөзүнүн ады	Түнү (муң руб.)
000 08 00 00 00 00 0000 000	Бюджеттин акша-хөреңгилеринин артынчылары	0,0
000 08 00 00 00 00 0000 500	Бюджеттеринин акша-хөреңгилеринин артынчыларының өскени	0,0
000 08 01 01 00 09 0000 510	Ыяап-ла медицина камгаладылганының девискээр фондуларынның бюджеттеринин акша-хөреңгилеринин артынчыларының өскени	0,0
000 08 01 02 00 09 0000 520	Ыяап-ла медицина камгаладылганының девискээр фондуларынның бюджеттеринин саң-хөө курлавырларының үнелиг саазынарда акша-хөреңгилеринин артынчыларының өскени	0,0
000 08 02 01 00 09 0000 510	Ыяап-ла медицина камгаладылганының девискээр фондуларынның бюджеттеринин акша-хөреңгилеринин өске-даа артынчыларының өскени	0,0
000 08 00 00 00 00 0000 600	Бюджеттеринин акша-хөреңгилеринин артынчыларының эвээжээни	0,0
000 08 01 01 00 09 0000 610	Ыяап-ла медицина камгаладылганының девискээр фондуларынның бюджеттеринин саң-хөө курлавырларының акша-хөреңгилеринин артынчыларының эвээжээни	0,0
000 08 01 02 00 09 0000 620	Ыяап-ла медицина камгаладылганының девискээр фондуларынның бюджеттеринин саң-хөө курлавырларының акша-хөреңгилеринин үнелиг саазынарда артынчыларының эвээжээни	0,0
000 08 02 01 00 09 0000 610	Ыяап-ла медицина камгаладылганының девискээр фондуларынның акша-хөреңгилеринин өске-даа артынчыларының эвээжээни	0,0

«Ыяап-ла медицина камгаладылганын Тыва Республика фондузунун 2007 чылда бюджетинин дугайында Тыва Республиканың Хоойлузунга 2 капсырылгана»

Ыяап-ла медицина камгаладылганын Тыва Республика фондузунун 2007 чылда бюджетинин орулгалары

Россия Федерациязының бюджет бөлүктээшкенин кодун	Орулганын ады	Түнү (муң руб.)
000 102 00000 00 0000 000	Социал хереглелдерге үндүрүглер болгаш дадывырлар	960214,0
182 102 01000 00 0000 110	Чаңгыс аай социал үндүрүг	153486,0
182 102 01040 09 0000 110	Ыяап-ла медицина камгаладылганының девискээр фондуларынче кири санаттынар чаңгыс аай социал үндүрүг	153486,0
395 102 02000 00 0000 000	Камгаладылга дадывырлары	806728,0
395 102 02060 09 0000 160	Ыяап-ла медицина камгаладылганының девискээр фондуларынче, ажылдавайн турар чурттакчы чоннун ыяап-ла медицина камгаладылганынга Россия Федерациязының субъектилеринин күүсекчи эрге-чагырга органнарының төлеп турары камгалал дадывырлары	806728,0
182 105 00000 00 0000 000	Ниитилештирген орулгага үндүрүглер	6112,5
182 105 01000 00 0000 110	Үндүрүг онаалдазының бөдүүнчүткен системазын ажылдааны-биле холбаштыр тыртар чаңгыс аай үндүрүг	2400,5
182 105 01010 01 0000 110	Үндүрүг онааштырар объект кылдыр орулгаларын шилип алган үндүрүг төлекчилеринден тыртар чаңгыс аай үндүрүг	912,0
182 105 01020 01 0000 110	Үндүрүг онааштырар объект кылдыр чарыгдалдарының хемчээлинге эвээжеткен орулгаларын шилип алган үндүрүг төлекчилеринден тыртар чаңгыс аай үндүрүг	633,0
182 105 01030 01 0000 110	Күрүнениң бюджеттен дашкаар фондуларынның бюджеттеринче кири санаар чаңгыс аай кудуку үндүрүг	855,5
182 105 02000 02 0000 110	Ажыл-чорудулганын чамдык хевирлеринге онааттыган орулгага чаңгыс аай үндүрүг	3676,0
182 105 03000 01 0000 110	Көдээ ажыл-агыйга чаңгыс аай үндүрүг	36,0
182 109 08000 00 0000 140	Камгаладылга дадывырларының талазы-биле чедир алдынмаан төлевир, хөөлер база торгаалдар	129,4
182 109 08050 09 0000 140	Ыяап-ла медицина камгаладылганының девискээр фондуларынче дадывырлар талазы-биле чедир алдынмаан төлевирлер, хөөлер болгаш торгаалдар	129,4
395 117 06040 09 0000 180	Ыяап-ла медицина камгаладылганының девискээр фондуларынче үндүрүг эвес өске-даа шилчидилгелер	486,8
000 2 00 00000 00 0000 000	Эгидилге чок шилчидилгелер	407412,8
000 2 02 04900 09 0000 151	Ыяап-ла медицина камгаладылганының девискээр фондуларынның бюджеттеринге субсидиялар	306022,9
000 2 02 04901 09 0000 151	Ажылдавайн турар чурттакчы чоннун (уругларның) ыяап-ла медицина камгаладылганынга ыяап-ла медицина камгаладылганының девискээр фондуларынның бюджеттеринге субсидиялар	20034,0
000 2 02 04903 09 0000 151	Ыяап-ла медицина камгаладылганының девискээр фондуларынның бюджеттеринче ыяап-ла медицина камгаладылганының база программанын иштинде девискээр программаларын күүседиринге субсидиялар	285 988,9
000 2 02 03900 09 0000 151	Ыяап-ла медицина камгаладылганының девискээр фондуларынга субвенциялар	101389,9
000 2 02 03903 09 0000 151	Ыяап-ла медицина камгаладылганының девискээр фондуларынның бюджетинге, тускай категорияларның хамаатыларынга социалдыг дузамчы ажылдарында немелде эмнер-биле хандыраарының акшаландырышкыны	101389,9
	Бүгү орулгалар	1374355,5

«Тыва Республиканың девискээринге патент үндезининге үндүрүг онаарының бөдүүнчүткен системазын хууда сайгарлыкчыларның ажылгаарының дугайында Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириер дугайында»

Хоойлужудулга палатазы 2007 чылдың май 16-да хүлээп алган Төлээлекчилер палатазы 2007 чылдың июнь 18-те чүлдүг деп көргөн

1 чүүл

2005 чылдың ноябрь 28-те № 1483 УХ-1 «Тыва Республиканың девискээринге патент үндезининге үндүрүг онаарының бөдүүнчүткен системазын хууда сайгарлыкчыларның ажылгаарының дугайында» («Тувинская правда», 2005 чылдың ноябрь 29-та, «Шын», 2005 чылдың ноябрь 29-та) Тыва Республиканың Хоойлузунга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 2 чүлдү 3 - 9 пунктулар-биле дараазында уткалыг кылдыр немээр:

«3) ойнаарактарны болгаш суйбелектерни кылыры болгаш септээри;

4) чоннун ус-тивыжының кылырларын кылыры;

5) уран чурулга ажылдарын (портреттер, пейзажтар, натюрморттар болгаш оларга дөмей ажылдарны) күүседире;

6) үн бижилгези;

7) квартираларны болгаш гаражтарны арендага бээри;

8) күш-культураның кадыкшылга талазы-биле ажыл-чорудулгалары (шейпинг, азробика, спорт секциялары, кадыкшыл

бөлүктери);

9) бөлгүмнерни болгаш студияларны организаастаары болгаш чорудары.»;

2) 3 чүлдү дараазында эдилге-биле бижиер:

«3 чүүл. Потенциалдыг ап болур чыл орулгазы»

2 чүүлде кириген сайгарлыкчы ажыл-чорудулганын хевирлер бүрүзүнүн талазы-биле потенциалдыг ап болур чыл орулгазын хууда сайгарлыкчының чылда алыр орулгазынга хамаарыштыр хемчээлин, сайгарлыкчы ажыл-чорудулганы чорудуп турар черин өөренип көрүшөөн, бо Хоойлуга капсырылга езугаар доктаадыр.»

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүндөн эгелээш, бир ай эрткен соонда, күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай № 156 УХ-II 2007 чылдың июнь 18.

(Уланчызы 6-гы арында).

«Пор-Бажың» федералдыг чергелиг төлевилел

«МООЛДУҢ ХАРА-БОЛГАСУН, КЫДАТТЫҢ ГУГУН ОРДУЗУ-БИЛЕ ДӨМЕЙ»

«Пор-Бажың» федералдыг төлевилелдин херек кырында амыдыралга боттанып, археолог-туг казыышкыннарны ында эгелээнинден бээр чартык ай ашкан. Долгандыр тайга-даскыл хүрээлээн, чедери берге, артында-ла хөл ортузунда туттунган шивээни баштайгы хевир-дүрзүзү кандыг турганының талазы-биле баштайгы макеттерни эртемденнер ажилдап кылып эгелээн, а долузу-биле факт-барымдааларга бадыткатынган макет-тургузугну эртемденнер бүгү ажилдар доостурга, ынчан үндүрер, Пор-Бажың шивээни кандыг сорулгалыг туттунганын, ооң хүлээлгези кандыг турганын деп айтырылгарга харыыны база ынчан бээр. Эртен неделяның төңчүзүндө Пор-Бажыңда амыдыралды, ажил-агыйны сонуургап, Россия Федерациязының культура сайыды, «Пор-Бажың» федералдыг төлевилелдин Хайгаарал Чөвүлелиниң кежигүнү А.С. Соколов, Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.В. Кара-оол, ТР-ниң Чазак Даргазының ора-лакчызы А.П. Дамба-Хуурак, ТР-ниң культура сайыды В.О. Донгак чорааш келген. Оларның-биле кады Тываның күрүне филармониязының «Тыва» ансамблиниң артистери Аяс Куулар, Вадим Сарыглар, Евгений Сарыглар, Эдуард Дамдын, Тываның национал оркестриниң солистери Андрей Монгуш, Ай-Хаан Ооржак база журналистер чораан. РФ-тиң культура сайыды Александр Сергеевичиниң Пор-Бажыңда ажил-амыдырал талазы-биле көрүжү кандыг болганын база ында ажилдарның түңнелдериниң талазы-биле чугааны бистиң корреспондентивис тыва археолог, «Хааннар шынаазы» музей-заповедниктиң директору **О.К. ШЫЫРАП**-биле кылган.

— РФ-тиң культура сайыдының Пор-Бажыңда ажил-амыдырал талазы-биле бодалы кандыг болганын, **Омак Кызыл-оолович?**

— Культура сайыды Александр Сергеевич «Пор-Бажың» төлевилелиниң Хайгаарал чөвүлелиниң кежигүнү болганда, ында

РФ-тиң культура сайыды А.Соколов Пор-Бажыңда ажилдарны көрүп турары.

чоруттунуп турар ажилдың чорудуунуң болгаш төлевилелде хаара туттунган эртемденнерниң, студентилерниң амыдыралы-биле

таныжып көөр сорулгалыг. Ук черни албан-биле карак-биле көөр дээш Тывада бир-ле дугаар келген бооп турар. Июнь 22-ниң

хүнүндө ол Пор-Бажыңны барып көрүп, ында амыдыралды бүгү талалыг көргөн. Кандыг ажилдар бо үеге чедир кылдынганын специалистер аңаа тайылбырлап берген, майгыннарда кандыг чурттап турарывысты, канчаар чемненип, чүнү чип турарывысты, эмчи-домчу, корум-чурум, культура-массалыг хемчеглер дээш черле ниитизи-биле таарымчалыг байдалдар тургустунган бе дээрзин дегерезин көргөн. Шупту амыдыралды көрүп танышкан соонда, кежээ чугаалажырывыска, ол шивээни дыка сонуургап көргенин чажырбады. Артистивис концерт база үндүрген. Тыва хөөмей, сыгытты дыңнааш, сайыт бо чылын азы келир чылын тыва хөөмейни ЮНЕСКО-нуң материалдыг эвес культура тураскаал-салгалынга хамааржыр объектилер камгалалының даңзызынче кииреринге дуза кадарын

О.К. Шыырап-биле доктор Тигран Мкртычев-биле ажил-агыйжы чугаа.

Өрттенген ышты аштап-арыглап турары.

азады. Төлевилелдин боттандырылгасында кандыг эртемденнер хаара туттунганын, кымнар ажилдап турарын база сонуургап айтырды, тыва специалистер бар бе дээш бистиң-биле база чугаалашты. Сайыттың сеткил-хөөнү көдүрлүүшкүнүг, арны чырык чоруп турар чорду, ылангыя ол Тываның агаар-бойдузун, чонун дыка сонуургаан. Хомуданчыг чүве сайыттың чүгле чаңгыс хонук дургузунда келгени болур.

— Пор-Бажыңда ажилдар эгелээнден бээр 20 шаа хона берген болгай. Бо үе дургузунда чүү-чүү кылдынганын база сонуурганчыг кандыг ажилдышкыннар амгы үеде билдингенил?

— Июнь 2-де ажилдышкын соонда, 3-тен эгелеп ажилдап кирипкен бис. Ажилды эгелээрде, Пор-Бажыңны аңгы-аңгы кезектерге чаргаш, кым кая ажилдарын хуваагаш, студентилерни база кезектерге үскеш, оларны удуртур эртемденнерни быжыглааш, ажилдап кирдивис. Амгы үеге чедир элээн ажилдар кылдынган. Бир дугаарында, Пор-Бажыңны садилер кылып тургускан деп ооң мурнунда бижип турганын даап бодаашкын бадыткатынмай барган. Бо чогуу шивээ бе азы хүрээ бе деп айтырыг ажык хевээр арткан. Пор-Бажыңны туттунган үези уйгур каганатының үези болур. Ынчангаш ол үеде ону кылдыртырда кыдаттар эккелгеш кылдыртканы амгы үеде билдинген. Бадыткалы — борбак черепицаларда Тан үезиниң угулзаларының ында бары ону шынзыдып турар. 618 чылда Кыдатты Тан дээр император баштай берген. Ооң салгалдары 907 чылга чедир тергидээ. Олар Кыдатты VII вектен X векке чедир — барык үш чүс чыл дургузунда чагырган болуп турар. Ынчан оларның таңмазы бир аңгы турган, ол таңмаларның чуруктары, каасталгалары дөгере Пор-Бажыңда бар.

— Казыышкын үезинде үнелиг чүүлдер тывылган бе?

— Алдын-мөңгүн эдилелдерге, эт-херекселдерге хамаарыштыр алыр болза, чүү-даа тывылбаан. Эң солун чүве 3 улу тывылган. Оларны эжик кырынга камгалал кылдыр тургускан турганы билдинген. Ооң ужу-утказы — бажыңче багай кара күштер киирбези. Улуларны кылганы база бир тускай: думчуктары хаван ышкаш, кыдыында ийи улулг карактарлыг, кулактарлыг, мыйыстарлыг, аксын дыка улулг кылдыр көргүскен, дөрт азыг диштерлиг, оон аңгыда аңгы бичи мыйыстар база кылдынган. Ону кылырда, тууйбу кылырда ышкаш дойну хоюткаш, хевир-дүрзүзүн хевирлээш, хол-биле тудуп тургаш кезектерин чыпыргаш, быжыг болуру-биле отка өрттедип кадырып каан. Ам моон соңгааргы ажилдардан тудугну кыдаттар канчаар кылганы көстүп кээр. Ам безин Пор-Бажыңның кандыг хевирлиг турганы археолог кижиниң караанга чуруттунуп кээрдир. Ында археологтардан аңгыда архитекторлар база ажилдап турар. Олар мындыг хевирлиг шивээлерниң казыышкынынга киржип каапкан арга-дуржулгазы

улуг специалистер болур.

Дүүнү хүнге чедир кылдынган ажилдарның түннели – бюллетеньде эртеденнерниң бижип кааны-биле Пор-Бажың бодунун хевири, архитектуразы-биле Моолдун Хара-Болгасун болгаш Кыдаттың Гугун дээр иштики, өске улустарны ынаар киирбес, чүгле императорлар кирер турган ордузу-биле демей болуп турар. Пор-Бажыңны уйгур каганнар Кыдаттың ордузу-биле демей кылдыр албан-биле кылдыртканы база чөп болгу дег. Ам дээрзинде шивээ-даа, хүрээ-даа эвес, улус-чон хүлээп алыр азы чыыш, байыр эрттирип турганы административтиг албан бажыңы кылдыр билдинип турар. Онза-солун чүве ында ок-чемзек, паш-сава аймаа чогу, чүгле каш санныг дой, даш аяктар тывылган. Оозун бодаарга, аңаа тулчуушкун болбаан. Кыска түннел-биле алыр болза, аңаа үр

чугаалап болур силер?

—Хөл черле турган, ынчалза-даа Пор-Бажыңны кылып турган үеде ук чер чүгле чартык ортулук турганы билдинип турар. Тере-Хөл даглар ортузунда турар болгаш үргүлчү чер адаанда бичи шимчээшкиннер бар болганы-биле ортулуктар сугже кирип турар, а бир солун чүве ортулуктар суг адаанче кирип-даа турза, эрик хөлче чоокшулай база чылып турары каракка көскү. Көвүрүг-биле Пор-Бажыңче бар чыда көөр болза, чүс метр чедир эрик хөлче кире бергени илден. Ол долгандыр турар дагларның бичиелеп шимчеп турарындан ындыг. Тере-Хөлдүн турар чери үш метрден ханылаарга-ла — доң дош. Сөөлгү чылдарда чылып келгени-биле холбаштыр ук дош база эрип эгелээн. Ынчангаш эриктин хөлче чылып турары база ооң-биле тайылбырлаттынар. Пор-Бажың-

дан кастынган довракты шивээниң кыдыын сугдан камгалай төп тур бис.

— Пор-Бажыңны ажилында Кунгуртуг чонунуң болгаш черле ынчаш тываларның киржилгези кандыгыл? Оларга ажилдаар черлер тускайлап бээр айтырыг талазы-биле түннелдер бар бе? РФ-тиң ОБЯ сайыды, чаңгыс чер-чурттуувус С.К. Шойгу чемелел кылгаш барган болгай.

Тыва өгге сайытка концерт.

—Амгы үеде Кунгуртугдан 4-5 хире чолаачыны ажилда кирип алган. Ниитизи-биле 11 кижии янзы-бүрү ажилдарда хаара туттунган ажилдап турар, оон аңгыда Кунгуртуг чонундан этт, сүттү хүлээп ап эгелей берген. Аъш-чем кылып «Урянхай» АҮК-түн уруглары ажилдап турар, хлебти база быжырып турар. Бирги сезонда 66 тыва студент ажилдап турар. Тыва археологтардан мен, оон ыңай Демир Константинович Түлүш, Владимир Николаевич Тамба бар.

—Студентилерниң тура-соруу кандыг бооп турарыл? Оларда бергедээшкиннер чок бе?

—Студентилерниң тура-соруу кончуг эки, ажилдаар дээш барган оолдар, уруглар кончуг сонуургалдыг ажилдап турар. Олар үргүлчү культура-массалыг хемчеглерни: викториналар, КВН-нер, концерттер дээш спортчу маргылдаалар: волейбол, футбол дээш өске-даа оюннарны доктаамал эрттирип, кежээлерде дискотекалап турарлар. Ниитизи-биле аныяк студентилерниң амыдыралы солун, хөглүг, оларда чалгаараар хире чай чок.

—Сөөлү барып Пор-Бажыңны кандыг сорулгалыг туттунганының талазы-биле шын түннелди үндүрүптер арга тургустунар бе?

—Сөөлүнде албан түннелди үндүрер. Ол үеге чедир эртеденнерниң бижээн ажилдарын, статьяларын өөренип көрүп тургаш, Пор-Бажыңны кажан, кымнар, чүге, кандыг сорулга-биле, кандыг материалдарны ажыглап тургаш тутканы шупту билдине бээр.

—Чоокта чаа хөлдүң оваа дагылгазы болганын дыңнадым. Ол талазы-биле чугаалап берип көрүңерем?

—Кунгуртуг чонунуң хөл оваанының дагылгазы июнь 12-де болуп эртти. Аңаа ламалар кээп номчур боор чорду. Моон Байыр башкы-биле катый ийи лама башкы барып ном номчуду. Оваа дагылгазының ужу-утказын дыңнаарымга, хөл эззи көк буга оваага кээп, оон аштаныр-чемненир чүведир. Ынчангаш оон шупту чүве өршээлдиг болзун дээштиң дилеп чалбарыг кылыр. Оваа дагылгазының соонда, спортчу маргылдаалар болду. Аът чарыштырган, хүреш эрттирген. Хүрешке бистиң университеттиң 3-кү курсузу Алексей Монгуш шүүлген.

—Лагерьеде чурум-сагылга

Ховар тывыш – Улу.

Даштан кылган сава.

талазы-биле байдал кандыгыл? —Лагерьниң иштинде чурум сагылга шыңгыы. Чүге дээрге ында шагдаалар ажилдап турар. Студентилерни чөпшээрел чокка үндүрбес. Бир эвес үнер херек бар апарза, ОБЯ ажилдакчызы азы шагдаа-биле катый үндүрер.

—Кунгуртугже автоорук айтыры кандыг янзылыг шиит-пирлеттинип турарыл, Омак Кызыл-оолович? Ооң дугайында чүну чугаалап болур силер?

—Ажыдыышкын үезинде сайыт Сергей Күжүгетович орукту кылырының дугайында чугаалаан чүве. Ам өске специалистерден база дыңнап тур мен – орукту кылыр дугайын. Орук кылдына бээрге, чүгле тыва чонга эвес, Россияга, даштыкы-даа чурттарга эки болур-дур ийин. Чүге дээрге, туристер кээп тус черни сонуургап көргей. Черле ынчаш Кунгуртуг-биле аргыжылга айтыры шыит-пирлеттинип, улуг өртектиг вертолет, самолет деп турбас апаар. Тере-Хөл кожуун чонунуң экономиказынга-даа ук орук улуг деткимче-дузанын көргүзе бээр деп бодаар мен.

—Солун чугааңар дээш четтирдим, Омак Кызыл-оолович.

Каң-оол САТ чугаалашкан. Василий Балчыи-оолдун тырттырган чуруктары.

ТР-ниң Чазак Даргазы Ш.Кара-оолдун студентилер-биле ужуражылгазы.

үе дургузунда улус чурттаваан, баш бурунгаар шинчилелдер-биле алырга, 30-40 чыл иштинде ажыгалгалга турган, чүгле туттунган соонда кезек үеде кирип барып турган хевирлиг. Кыргызтар уйгурларны чылча шапкан соонда, олчаан кагдынган, ол-ла хевээр буступ үрелген. А буступ кээп дүшкени өрттүн хараазындан болганы илден. Ында ийи катал өрттенген ис бар. Баштайгы өрттен шоолуг үрелбээн, а ийиги өрт үезинде буступ баткан, черепицалар бүгү девискээрде чаптыла берген чыдар. Ынчангы көшкүн амыдыралдыг чон ону катал тургузар ажилдарны кылбаан. Кылыр дээрге-даа оларда ындыг эрте чок турган. Пор-Бажыңны ханаларын дойдан кылган болуп турар – тырый шаап тургаш. Дой ында четчир, черин 30 сантиметр казарга-ла, дой апаар. Элезинни база оон ап турган. Тууйбуларны чүгле ортузунда эң кол өрээлинде ажыглаан. Оон аңгыда граниттен кылган баазалар бар. Ооң кырынга дээвиер быжыглаар чагылар (колонналар) тургузуп турган. Оларны Пор-Бажың чоогунда даглардан ап турган, ында гранит эндерик. Ынчангы үеде тудугну кыдаттар кылган болгаш, тудук кылыр кыдаттардан аңгыда кара ажил кылыр кулдарны база катый эккелген турган хевирлиг. А уйгур каганнар эжелекчилер турган болгаш боттары кадыг ажил кылбайн турганы билдингир.

—Кажан Пор-Бажыңны кылып турар үеде ук чер кургаг турган, а хөл сөөлүнде тывылган деп бодам талазы-биле чүну

Тыва студентилер концерт цезинде.

Археолог В.Н. Тамба студентилер-биле.

Бөлүк тыва студентилер.

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

2005 чылдың ноябрь 28-те № 1483 УХ-1 «Тыва Республиканың девискээринге патент үндезининге үндүрүг онаарының бөдүүнчүткен системазын хууда сайгарлыкчыларның ажыл-чорудулганын дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга капсырылган

Потенциалдыг ап болур чыл орулгазын хууда сайгарлыкчының чылда алыр орулгазынга хамаарыштыр хемчээли болгаш сайгарлыкчы ажыл-чорудулганы чорудуп турар черин өөренип көрбүшаан, сайгарлыкчы ажыл-чорудулганын хевирлеринин аайы-биле патентинин чылда өртээ

Ажыл чорудулганын хевиринин коду	Сайгарлыкчы ажыл-чорудулганын хевирлеринин аттары, көргүзүглеринин аттары	Потенциалдыг ап болур чыл орулгазын хууда сайгарлыкчының чылда алыр орулгазынга хамаарыштыр хемчээли болгаш сайгарлыкчы ажыл-чорудулганын чорудуп турар черин өөренип көрбүшаан сайгарлыкчы ажыл-чорудулганын хевирлеринин аайы-биле патентинин чылда өртээ (рубль-биле) (*)				
		Кызыл хоорай	чурттакчыларынның саны 5-тен 15 муң чедир хоорайларда, х о о р а й хевирлиг чурттакчылыг черлерде	чурттакчыларынның саны 1,5-тен 5 муң чедир чурттакчылыг черлерде	чурттакчыларынның саны 500-тен 1,5 муң чедир чурттакчылыг черлерде	чурттакчыларынның саны 500-тен эвээш чурттакчылыг черлерде
01	өөредилге болгаш репетиторство талазы-биле дуза чедирилгези: потенциалдыг ап болур орулга патентинин чылда өртээ	72000 4320	65232 3914	44032 2642	30514 1831	22885 1373
02	Хлеб, булочка болгаш кондитер кылыгларын быжыраары: потенциалдыг ап болур орулга патентинин чылда өртээ	156000 9360	156000 9360	156000 9360	156000 9360	156000 9360
03	Суй-белектерни кылыры: потенциалдыг ап болур орулга патентинин чылда өртээ	61128 3668	55382 3323	37383 2243	25906 1554	19430 1166
04	чоннуң ус-тывыжының кылыгларын кылыры: потенциалдыг ап болур орулга патентинин чылда өртээ	61128 3668	55382 3323	37383 2243	25906 1554	19430 1166
05	ураң чурулга ажылдарын (портреттер, пейзажтар, натюрморттар болгаш оларга дөмей ажылдарны) күүседир: потенциалдыг ап болур орулга патентинин чылда өртээ	61128 3668	55382 3323	37383 2243	25906 1554	19430 1166
06	үн бижидилгези: потенциалдыг ап болур орулга патентинин чылда өртээ	86400 5184	78278 4697	52838 3170	36617 2197	27463 1648
07	квартираларны болгаш гаражтарны арендага бээри: потенциалдыг ап болур орулга патентинин чылда өртээ	60000 3600	54360 3262	36693 2202	25428 1526	19071 1144
08	күш-культураның кадык-шылга талазы-биле ажыл-чорудулгалары (шейпинг, аэробика, спорт секциялары, кадыкшыл бөлүктери): потенциалдыг ап болур орулга патентинин чылда өртээ	86400 5184	78278 4697	52838 3170	36617 2197	27463 1648
09	кружоктар болгаш студияларны организастаары болгаш чорудары потенциалдыг ап болур орулга патентинин чылда өртээ	60000 3600	54360 3262	36693 2202	25428 1526	19071 1144

Тайылбыр:

(*) – патентинин чылда өртээн санаарда, сайгарлыкчы ажыл-чорудулганы чорудуп турар черин өөренип көрбүшаан, сайгарлыкчы ажыл-чорудулганын хевирлеринин аайы-биле потенциалдыг ап болур чыл орулгазын хууда сайгарлыкчының чылда алыр орулгазынга хамаарыштыр хемчээлинин хуулуг кезээ кылдыр санаар. Айыттыг хуулуг кезек Россия Федерациязының Үндүрүг кодекзинин 346.20 чүүлүнүн 1 пунктузу-биле көрдүнгөн үндүрүг ставказынга дүжүп турар болгаш сан-биле алыр болза, 0,06-га дең болур.

«Тыва Республиканың суд участоктарының болгаш чаргы чарар судьяларның албан-дужаалдарының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириер дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2007 чылдың май 30-де хүлээп алган Төлээлекчилер палатазы 2007 чылдың июнь 8-те чүүлдүг деп көргөн

1 чүүл

2000 чылдың декабрь 30-де № 813 «Тыва Республиканың суд участоктарының болгаш чаргы чарар судьяларның албан-дужаалдарының дугайында» (Тыва Республиканың

хоойлужудулга чыындызы, 2001 чыл, № 2, 150 чүүл) Тыва Республиканың Хоойлузунга, № 1 капсырылганы чаа эдилге-биле кириер-бишаан, дараазында өскерилгени кириер:

«Кызыл хоорай» деп хоорай округунун суд участоктарының кызыгаарлары

№ д.д.	Суд участоктары	Суд участоктарының кызыгаарлары: Тыва Республиканың Кызыл хоорайы деп хоорай округунун эптештирилге шиткекчилеринин Суд участоктарыңче кирип турар микрорайоннарның, шөлдерин, кудумчуларның, доора кудумчуларның, дача нитилелдеринин даңзызы	Чаргы чарар судьяларның саны
Кызыл хоорай			
1.	Суд участогу № 1 Төп	Арат шөлү. Кудумчулар: Безымянная, Гагарина, Красноармейская, Красных партизан, Щетинкина-Кравченко, Тыва эки турачылар, Чехова. Эжеш талазы: Бухтуева, Буддичи хүрээ бажыны, Дружба, Интернациональная, Каа-Хем, Комсомольская, Лесозаводская, Подгорная, Рабочая, Садовая, Титова, Чүлүдүм, Пушкина саарзык талазы, Ленина, Мугур, Паротурбинная, Кочетова. Доора кудумчулар: Безымянный, Медицинский, Речной, Сесерлиг, Сельский, Стрелковый, Чүлүдүм, 8-Марта.	1
2.	Суд участогу № 2 Чөөн	Кудумчулар: Беспалова, Буренская, Весенняя, Виланская, Восточная, Геологическая, Гранитная, Дачная, Депутатская, Звездная, Каменистая, Карбышева, Кок-Тейская, Колхозная, Коммунальная, Космонавтов, Красногвардейская, Крылова, Крюкова, Кузнецова, Лермонтова, Лесная, Луговая, Лунная, Магистральная, Малоенсейская, Малчын, Маяковского, микрорайон МЖК, Мира, Молодежная, Новая, Новоселов, Октябрьская, Парижских коммунаров, Паромная, Педагогическая, Первомайская, Песочная, Полевая, Полигонная, Пролетарская, Проточная, Профсоюзная, Республиканская, Сарыг-Сепская, Светлая, Северная, Сельскохозяйственная, Сергея Лазо, Сибирская, Сибиряков-гвардейцев, Складская, Слободская, Солнечная, Суворова, Сумонная, Туристическая, Университетская, Фрунзе, Целинная, Чургуй-оола, Шевченко, Шоссейная, Эрзинская, Южная, 26 Бакинских комиссаров, 2-я Серебрянка. Эжеш талазы: Бай-Хаакская, Мугур, Оюн Курседи, Паротурбинная саарзык талазы: Дружба, Интернациональная, Каа-Хем, Комсомольская, Подгорная, Пушкина, Рабочая, Рихарда Зорге, Садовая, Доора кудумчулар: Авиации, Дружбы, Загородный, Крутой, Коммунистический, Кооперативный, Малый, Пограничный, Родниковый, Совхозный, Тоджинский, Транспортный, Чедер, Юбилейный	1
3.	Суд участогу № 3 Барыын	Кудумчулар: Баянкольская, Вокзальная, Горная, Декабристов, Дзержинского, Заводская, Западная, Кечил-оол, Ключевая, Левопроточная, Майская, Механизации, Новостроек, Новомостовая, Островная, Островского, Пальмбаха, Радиостанция, Релейная, Ровенская, Салчак Тока, Советская, Спортивная, Сукпакская, Трудовая, Тажная, Улуг-Хемская, Хлебозаводская, Чапаева, Шагонарская, Энергетиков, 60-ти Богатырей, 8-го Марта, Эжеш талазы: Калинина, Рихарда Зорге, Семирацкого, саарзык талазы: Бухтуева, Ооржак Лопсанчапа, Московская, Оюна Курседи, Титова, Чүлүдүм, Доора кудумчулар: Почтовый. Микрорайон: Энергетиктер, Строитель суур. Студентилер кварталы. Психиатриктиг эмнелге	1
4.	Суд участогу № 4 Мурнуу	Кудумчулар: Ангарский бульвар, Байкальская, Взлетная, Межмикрорайонная, Полигонная, Сердобова, Иркутская, Летняя, Небесная, Осенняя, Радужная, Родниковая, Хвойная, Хербисная, Центральная, Убсунурская, Шлакоблочная Эжеш талазы: Ооржак Лопсанчап, Московская, саарзык талазы: Бай-Хаакская, Калинина, Доора кудумчулар: Анкерный. Микрорайон «Спутник». Кудумчулар-1-я Линия, 2-я Линия, 3-я Линия, 4-я Линия, 5-я Линия, 7-я Линия, 8-я Линия, 11-я Линия, 12-я Линия, 13-я Линия, 14-я Линия, 15-я Линия, 16-я Линия. Аэропорт общежитиези. Сад-огород нитилелдери: № 8; 9; 10; 11; 12.	1
5.	Суд участогу № 5 Енисейиниң	Кудумчулар: Абаканская, Азасская, 2-ая Азасская, Белинского, Береговая, Вавилинская, Госплемобъединение, Дорожная, Дөгээ-Баары, Енисейская, Животноводов, Звероферма, Кирпичная, Клубная, Листвянка, Мостовая, Набережная, Орджоникидзе, Подрошинская, Правобережная, Свердловская, Серекеева, Терешковой, Тонмас-Суг, Туранская, Холмистая, Школьная, Эжеш талазы: Ленина, Кочетов саарзык талазы: Семирацкого, Доора кудумчулар: Автомобильный, Механизации, Набережный, Саянский, Серекеева, Строительный, Тополиный, Хемчикский, Эрбекский, Сад-огород нитилелдери: № 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 13; 14.	1

Тайылбыр: Суд участогуның кызыгаарларынче чуртталга бажыңнарынга кожа чыдар коммерциялыг болгаш коммерциялыг эвес организацияларны, тудуг объектилерин, шөлдерни, садтарны, парктарны, скверлерни, өөрөдилге албан черлерин, оруктарны, көвүрүглерни, арга-арыгны, ховуларны, хөөлбек сугларны болгаш өске-даа объектилерни болгаш девискээрлерни кириер.

Бо Хоойлуну хүлээп алган соонда туттунган болгаш ажылгалче кирген болгаш айыттыг шөлдерде, кудумчуларда болгаш доора кудумчуларда турар чуртталга бажыңнарын чогуур суд участогуның девискээринге хамаарыштырар.

2 чүүл

Бо Хоойлу 2007 чылдың октябрь 1-ден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

№ 201 УХ-11

2007 чылдың июнь 18.

ТР-нің Саналга палатазы 2006 чылда

2006 чылда Саналга палатазы 15 эксперт-сайгарыга база 38 хыналда хемчеглерин эрттирген. Хыналдага 70 объектилер кирген болгаш 80 актыларны тургускан. Бадылаттынган бүгү хыналда хемчеглеринге кирген объектилерниң акша-хөреңгилериниң ниити түңү 3 677,3 млн. рубль болган. 570,7 млн. рубль түңүгү саң-хөө хажыдышыкынарны, ооң иштинде бюджет акша-хөреңгилерин айыттынган сорулгазындан өскээр 39,2 млн. рубльге чарыгданы илереттинген.

Хынаттынган албан черлериниң, организацияларның база бүдүрүлгелериниң удурткучуларына 33 бижиктерни чоруткан. Саналга палатазының хыналдарының түңнелинде республика бюджетинче **17 186,0 муң рубль эгиттинген** азы орну дуглаттынган.

Саналга палатазының ажил-чорудулгазының дугайында массалыг информация чепсектеринге чаңгыс эвес удаа чырыттынган, Тыва Республиканың Саналга палатазының №4 бюллетенин үндүргөн. Ында хыналда болгаш эксперт-сайгарылга ажил-чорудулгазының түңнелдериниң дугайында медээлерни берген. Саналга палатазының ажилдарының түңнелдериниң дугайында медээлер РФ-тиң Саналга палатазының Интернет-сайтында база көргүстүнүп турар.

2006 чылда Саналга палатазының коллегиязының 16 хуралдарын эрттирген болгаш оларга 66 айтырыгларны сайгарып чугаалашкан. Саналга палатазының ажил-чорудулгазын хандыраарына 2006 чылда Тыва Республиканың республика бюджетинге 13 113 муң рубль бадылаттынган турган. Ынчалзак херек кырында акшаландырганы 11 583 муң рубль болган. Палата дериг-херекселдер, чарыгдар материалдар, хандырылган чүүлдери, кывар-чаар материалдар садып алырынга, харылзаа ачы-дузазынга, транспорт чарыгдалдарына кызгаткан, чүге дээрже ТР-ниң Саң-хөө ямызы хоойлужудулганың нормаларын хажыдып, 2006 чылдың ийги чартында акшаландырышыкынны шуут соксаткан.

2006 чылда Саналга палатазының хыналда ажил-чорудулгазының бир кол угланышыкы болза, Тыва Республиканың күрүне өңчүзүн ажыглап турарының дугайында айтырыг бооп келген. Хыналдалардан илерээни, чүл дээрже, Тыва Республиканың Эт-хөреңги эргелеп-башкара агентилели республиканың күрүне эт-хөреңгизинге чогуур контрольду боттандырабай келген. Күрүне өңчүзүнүн объектилериниң учедунга шыңгы хажыдышыкынар илереттинген. Күрүне өңчүзүнүн реестринге кол фондуларны, объектини киригениниң соонда ооң баланс өртээниң эде көрүшкүнү болдунмай келген. Чижээ, республика бюджетиниң күсели-биле 2005 чылда «Тывасүт» КУБ-ка 3500,0 муң рубль түңгө садып алдырган технологтуг дериг-херекселдер 2006 чылдың январь 1-де күрүне реестринче киригизинмээн болган. Шак-ла ындыг байдал «Кызылдың куш фабриказы» КУБ-ка хыналда үезинде (2006ч.) база илереттинген. Бюджет акша-хөреңгилериниң күсели-биле 2005 чылда садып алдырган 6077,57 муң рубль өртект-униелг технологтуг дериг-херекселдерниң хүлээп алган,

дамчыткан актызы чок, бүдүрүлгениң балансызында кирбээн, күрүне өңчүзүнүн реестринче киригизинмээн, ооң кадагалалы дээш харысалыг кижиге томуйлаттынмаан. «Тыва машина тудушкуну» КУБ-туң пласстмассалар цегиниң техниктиг эде дерилгезинге болгаш дериг-херекселдер-биле четчелээринге көрдүнгөн 2 958 муң рубль түңнүгү акша-хөреңгилерни «Саян-Сервис» КХЭ хуу бүдүрүлгени акшаландыраарына угландырган, ол КХЭ бюджет акша-хөреңгилериниң күсели-биле садып алдырган дериг-херекселдерни кандыгдаа эгидилге, төлөлгелер чокка улуг хуусаада ажыглап келген.

Республиканың адырлар ямыларының болгаш ведомстволарының харылап турары күрүнене унитарлыг бүдүрүлгелери-биле ажилы чогуур деңгелде тургустунмаан. Оларның саң-хөө ажил-чорудулгазының анализи кылдырмай турар, оларның удурткучулары саң-хөө-ажыл-агый ажил-чорудулгазының талазы-биле отчеттарны кирибей келген.

Агентилелдин талазындан «Гаруда» Садыг бажыны ААН-ниң акцияларын садып турда күштүг бооп турар хоойлужудулга чүлдери хажыттынганы илереттинген. Хыналдарының түңнелдерин езугаар Тыва Республиканың прокуратуразы кеземче херээн оттурган, ТР-ниң Арбитраж судунче «Гаруда» СБ ААН-ниң акцияларының 51 хуузу садыпканын хоойлуга дүүшпес дээр талазы-биле негелдени кириген.

Саналга палатазының контроль-хыналдазының бир чугула угланышыкы болза, инвестиция ажил-чорудулгазы болур. Чыл санында бо угланышыкына тускай аудитор кичээнгейин салып турар. Тудуг ажил-чорудулгазында хоойлужудулга хажыдышыкынар чылдан чылча уламчылап турар, ол дугайын чогуур ямыларга болгаш ведомстволарга айтып-даа турар бис.

Инвестиция программаны күүсетпестээни бистиң хоочураан аарывысы-тыр. Тыва Республиканың Чазааның Капитал тудуг эргелели (моон ыңай—КТЭ) 2005 чылда инвестиция программаны акшаландыраарына план езугаар бадылаттынган 516 745,0 муң рубль турда, 383 853,3 муң рубльди алган. Оортан чыл төңчүзүнде КТЭ акша-хөреңгилерни долу шиңгээтпээниниң чылдагааны-биле, бюджетче 89 913,6 муң рубльди эгиткен. Ооң-биле чергелештир кылдырмаан тудуг-монтаж ажилдары дээш керээлиг тудуг организацияларына 62 123,3 муң рубльди шилчиткен турган. Ынчал кээрже, 2005 чылда инвестиция программаны күүселдези херек кырында 270 935,1 муң рубль болган, азы планның 52,4 хуузу күүсеттинген.

КТЭ-ниң отчетун езугаар алырга, ажыгалга 22 объектини дужааган. А ажыгалга кирип ужурулуг 38 объектилерден хоойлужудулга болгаш нормативтиг документилер езугаар алырга, чүгле 6 объект дужааттынган бооп турар. Ону хүлээп алыр күрүне комиссиязының документилери бадыткап турар. Күрүне комиссиязының бадылаттынмаан актыларын езугаар отчетка Туран хоорайның эмнелгезиниң котельязын, Мугур-Аксында спорт залын, Чадаана хоорайда электри четкилериниң чаартылгазын база өг

кылыр цехтин тудуунун эде дерилгезин, Сукпак суурда чунар-бажыны, Кызылда суг дамчыдылганының үшкү ээлчээн, Кунгуртуг суурда электри четкилерин, Ак-Довурак хоорайда суг алыр черлиг суг дамчыдылганын, Кызылда «Хүреш» стадионунун чаартылгазын, хоорайның газ ажил-агыйының эде дерилгезин кириген. А 6 637, 6 дөрбелчин метр шөлдүг чуртталга бажыны, электри дамчыдылганының четкилери, «Машзавод» КУБ-туң пластмасса бүдүрер цегиниң тудуу, Кызыл хоорайда малчыннарга аалчылар бажыны, Чадаана хоорайда аалчылар бажынының чаартылгазы, 480 өөреникчиге школа тудуу ышкаш объектилерни ажыгалга кирер кылдыр отчетка кириген, ынчалзак күрүне комиссиязының актылары безин оларга тургустунмаан болган.

Күрүне отчетунун хажыдышыкынар ооң мурнунда чылдарда база тургулаан, ол чорук ам-даа уламчылавышаан. 2005 чылдың отчетунда Мугур-Аксы суурда шериг кабинеттиг спорт залы киригизинген, а херек кырында оу 2003 чылда ажыгалга кириген деп айыттынган. 2004 чылда ажыгалга кирген деп санаттынган турар Кызылда назылап кырааннарга болгаш инвалидтерге интернат-бажының немелде тудуунга күрүне комиссиязының актызы мынчага чок, ажыглаттынмай турар.

Бюджет акша-хөреңгилериниң айыттынган сорулгаларындан өскээр ажыглаары, оларны керээлиг организацияларга өре кылдыр санап турары уламчылап турар. КТЭ-ниң 2006 чылдың январь 1-де отчету-биле керээлиг организацияларга өрези 124 128,7 муң рубль бооп турар. Хыналдалардан илерээни-биле, ооң мурнунда чылдарда тудуг объектилеринге өре кылдыр арткан 54 958,8 муң рубль түңнүгү акша көргүстүнмээн. Ындыг болганда, КТЭ-ниң тудуг организацияларына херек кырында өрези 2006 чылдың январь 1-де өрези 179 087,5 муң рубль бооп турар.

«Восток» КХЭ-ге (Шагаан-Арыгга хөгжүм школазының тудуу) 2004 чылдың декабрь 28-те 848,2 муң рубльди кылган ажилдар дээш шилчиткен, а херек кырында тудуг ажилдары мынчага дээр күүсеттинмээн, акшаны дедир эгитпээн бооп турар.

«ПМК плюс» КХЭ-ге 2004 чылдың декабрь айда 16 059,3 муң рубльди үндезин чок черге хоойлужудулга актыларының нормаларына чөрүштүр шилчиткен, чүл дээрже өске керээлиг организациялар турда, ол акша-хөреңгилерни «Пок арыглап сортаар цех» деп төлевилел-смета документилери чок объектиже шилчиткен. Хыналда хемчеглериниң түңнелдери-биле алырга, КТЭ-ге 890,7 муң рубль түңнүгү ажилдар талазы-биле материалдар киригизинген, 9 467 муң рубльди керээлиг организация 2006 чылдың май-июль айларында кезек-чамдыктап эгиткен. Ынчал кээрже коммерция организациязынга бюджеттин ол акша-хөреңгилерин процент чокка 70-ден 194 хонук чедир чээлиге бергени ол бооп турар. Ол-ла «ПМК плюс» КХЭ 2003 чылдан бээр «Кадык экиртир төптүн чаартылгазы» деп объект талазы-биле 3 210,1 муң рубль өрелиг бооп артышаан

2005 чылдың дургузунда «Фундамент» КХЭ-ге (Туранда

эмнелге тудуу) 6518,87 муң рубльди шилчиткен, ол кадында ук организацияның өрези 15737,01 муң рубль турган. «Промжилстрой» ХАН (Кызыл хоорайда Чурт-шинчилел музейиниң тудуу) 2 315,84 муң рубльди алган, ол хирезинде ооң өрези 17 186,09 муң рубль бооп турар.

Керээлиг организацияларга акша-хөреңги шилчидилгезиниң аралап хынааның түңнелдеринден илерээни-биле, «Остоп болгаш К» КХЭ-ге 2005 чылда 17 562,0 муң рубльди шилчиткен. КС-2 майык езугаар хүлээп алган актыларны ап көөрге, нитизи-биле 10 619,3 муң рубль түңгө тудуг-монтаж ажилдары кылдырган, 6 942,97 муң рубльге үндезин чок черге төлөлгелерни кылган.

Чамдык объектилер талазы-биле баштай чагылар хүлээп алырының конкурстарын эрттирип турар, ооң соонда барып төлевилел-смета документилерин тургузар, ындыг байдал тудуг-монтаж ажилдарының дүрүмнеринге канчап-даа таарышпас.

Саналга палатазы республиканың ямыларының болгаш ведомстволарының бюджет акша-хөреңгилерин хоойлу езугаар чөптүг, дээштиг ажыглап турарына хамаарыштыр хыналдаларны база чорудуп келген. Хыналда хемчеглериниң түңнелинде Тыва Республиканың Эт-хөреңги эргелеп-башкара агентилели 24,8 млн. рубльге бюджет хоойлужудулгазының хажыдышыкынарны кылган, ооң иштинде республиканың күрүне өңчүзүн садып-сайгарганындан кирген 3,7 млн. рубль акша-хөреңгилерни агентилелдин ажилдакчыларына шаңнал акшазы кылдыр үлээн.

Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика ямызынга хамаарылгалыг интернат-бажының саң-хөө ажил-чорудулгазында ниити түңү 5,5 млн. рубльге хажыдышыкынар илереттинген, оон ишинде 2,5 млн. рубльге хажыдышыкынар Кызылдың хоочуннарга болгаш инвалидтерге интернат-бажынынга хамааржыр.

Эрткен чылдың дургузунда республиканың эрге-хоойлу камгалал органнарынче 16 хыналда түңнелдерин чоруткан. Ооң түңнелдери-биле албан-дужаалдыг буруулуг 5 кижиге хамаарыштыр кеземче херээн оттурган.

2006 чылда Тыва Республиканың Чазааның талазындан Саналга палатазының хыналдаларының түңнелдеринге хамаарыштыр чамдык эки талалыг өскерлишкиннер илерээни. Республиканың ямыларының болгаш ведомстволарының удурткучулары, муниципалдыг тургузуларның баштыңнары Саналга палатазының кириген бижиктеринге хамаарылгазы экижээ. Ооң-биле чергелештир чамдык ямыларның болгаш организацияларның талазындан Саналга палатазының кириген хыналдалар талазы-биле бижиктеринге тоомча чок, оларны херекке албас хамаарылга база бар, чижээ, ТР-ниң Тудуг чуртталга болгаш коммунал ажил-агый ямызы (А.Б. Свинцов), ТР-ниң Саң-хөө ямызы (Р.С. Баян) хамааржыр.

В.Б. САЛЧАК, Тыва Республиканың Саналга палатазының Даргазы.

Тыва-Швейцар төлевилел уламчылап турар

2006 чылдың июльда кады ажилдажылганы хөгжүдөр талазы-биле Швейцар агентилелдин делегациязы бистиң республикага чораан. Төлевилелдин бирги чадазын боттандыраарының баштайгы түңнелдери чедишкинниг болган деп үнелээнер. 2007-2008 чылдарда төлевилелдин ийги чадазын 7 млн. ажыг рубльге акшаландыраары көрдүнүп турар. Ооң бир кол сорулгазы болза, республиканың №1 болгаш 3 эмнелгелеринге кылымал бүүректин аппараттарын садып алыры болур. Бо талазы-биле Тывада кончуг улуг айтырыг тургустунуп турар. Эмнээшкенин эртип алыр дээн кижилер ай-айы-биле ээлчег манаар азы чурттуң өске хоорайларының чоруур жуурга таваржып турар. Моон мурнунда төлевилелдин бирги чадазын боттандыраарына, республиканың кадык камгалалына 11 млн. рубльдин инвестициязын берген болгаш эмчилерни, лаборантыларны өөредиринге 3 семинарны эрттирген.

Пугачевтуң белээ

Республиканың Чазааның автопарыгына «Форд» марканың ийи чаа автобузу немешкен. Чаа машиналарның дүлгүүрүн Чазак Баштыңы Шолбан Кара-оолга тывыскан. Баш удур дугурушканын езугаар сенатор Сергей Пугачев Тываже бо онагай автобустарны чорудуп берген. Автобустар 18 пассажирге таарыштыр кылдырган, ийи кондиционер дериг-херекселдиг, автомашинаның бирээзиниң-не өртээ 50 муң доллар.

Сөөлгү чылдарда бистиң республикавыска делегейниң кандыг-даа булуңнарындан аалчылар сонургап чедип кээп турар апарган. Бо автобустар даштыкы болгаш өске-даа хүндүлүг аалчыларны, туристерни хүлээп алырынга таарымчалыг болуру билдингир.

Июль 1-де шуут хагдынар

Июнь 18-те Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.Кара-оол 2007 чылдың июль 1-ден эгелеп республиканың девискээринге ойнаар бизнести хооруунун дугайында хоойлуга атты салган. Хоойлу июль 1-ден эгелеп күштүг болуп кирер.

Республикада ниитизи-биле 1306 ойнаар автоматтар болгаш 3 оюн столу бар. Оларның эң-не хөйү Кызылга хамааржыр. Мында олар чуртталга бажынында, аш-чем болгаш ажил-агый садыгларында тургустунган. Ол бизнесте ниитизи-биле 261 кижиге хаара туттунган. Операторнун болгаш камгалакчының мергежили кончуг айыылдыг. Оларже каш удаа халдашыкыны кылганының түңнелинде, каш-даа кижилер өлүрткен болуп турар. Эрткен чылын оюн бизнестинден 42 млн. рубльдин үндүрүп кирген. «Чаңгыс холдуг үптөкчилерни» чидиргени-биле бо чылын республиканың каттышкан бюджетти 22 млн. рубльдин орулганын чедир албас. Ол орулганың хөй кезин республикадан дашкаар чоруп турган. **Бистиң көрр.**

КӨЖҮП ЧОРУУР ТЕАТРНЫҢ КӨРГҮЗҮҮ

Кызыл хоорайның школарының чанында уругларның дыштанылга лагерьери бо хүнерде кидин түлүк ажылдап турар. Оларның хүн чурумунче янзы-бүрү оюн-тоглаалар, спортчу маргылдаалар, концерт болгаш уран чечен фильмнер көрүлделери дээш, өске-даа солун чүүлдер кирген.

Хоорайның №4 ортумак школаның баазасында дыштанылга лагериниң башкылары болгаш уруглары артист Лариса Оюнну боттарынче чоокта чаа чалааннар. Ойнаарактар: Пет-

Уругларның чайгы дыштанылгасы

рушка, Мила-биле солун шоу-концерт белеткеп алган Лариса Санчаевна уругларның бүүрелин бадыткап шыдаан. Ол бодунуң дуңмалары аныяк артистер-биле уругларга тускай белеткеп алганы концерти солун болган. Концерт үезинде уруглар шаа-биле ойнап, ырлажып, куклалар-биле театржыткан көргүзүглери сонуургап көргөн.

Лариса Оюннуң ойнааркыстарлыг көжүп чоруур биче театрын хоорайның өске-даа лагерьеринче чалап турар.

Юрий КӨК-ОЛДУҢ тырттырган чуруктары.

АКША ҮНӨЗИНИҢ КУДУЛААНЫН

2007 чылдың май 5-те № 54 «Шын» солунда Ада-чурттуң Улуг дайынынга эрес-дидим дайылдажып чораан дайынчы Кыргыс Шошкоевич Чамзырынның чугаазын деткидим.

Дайынчының дайын үезинде Ада-чурт дээш эрес-дидими-биле дайылдажып чорааның бүгү чонга ат-алдар болганы өөрүнчүг. Амгы үеде кандыг байдалдыг чурттап, амыдырап чоруурувус дугайында база кончуг шыны-биле чугаалап берген. Ам ол талазы-биле хоочуннуң чугаазын эрткен үе-биле, бо үени деңнел көрээлиңер.

Маңаа хамаарыштыр бир болган таварылга дугайында бижип көрей. Ам оон бээр 7 чыл чедип тур. Хеймер уруувус чок болган соонда, 5 хире хонганда ортун огулвус «технар» садып турар өлүрүкчүге боолаттырып каан. Удаваанда ол өлүрүкчүнү хостаан. Оон соонда каш чыл эрткенде, ол өлүрүкчү «технар» ишкеш, боду хорананып өлгөн. Ол дээрге, Россияның капиталистик системаже шилчээниниң четлес чаңчылы-дыр. ССРЭ үезинде ыңдыг «адрес» деп чүве турбаан-на болгай.

ССРЭ дээрге — 16 национал республикалардан тургустунган, эпитг-найыралдыг күрүне турган болгай. Ол үеде амгы ышкаш улуг кем-херек үүлгедиглери турбаан, оорланыр, ол ышкаш күрүне оорлаар чоруктар барыктыг турган. Бүгү нацияның кижилерин кижизидип, сургап, ажыл-агыйга хаара тудуп турган. Ол үеде амгы ышкаш ажыл чок, чорук турбаан. Ажылды туралааны-биле шилип алып турду. Ажылдап алган үнелиг акшазы-биле күрүне садындан

аъш-чем, шынарлыг идик-хеп садып алып.

Ам дээрге, базаарда үен-даян, өл-шык тырттар, өртеп-үнези аажок улуг шынар чок идик-хеп садып турар. Ам канчаар кижилер идик-хеп чок чоруур эвес, садып ап-ла турар боор-дур. Чийк өртеп-биле алгаш, аажок өстүрүп алып. Билдингир чүве-ле болгай, ол-бо меге оор арга-биле акша-төгери тып алгаш, оон-биле бут кырынга туруптар. Оларны ам мактап, саарлыкчылар деп турар апарган бис. Чогум-на шыны саарлыкчы болза, бодунуң продукциязы-биле бараанны бүүдүрүп үндүргеш, ону таарымчалыг өртеп-биле садар болза, ыңдыг кижилерни чон мактавайн канчаар.

Бо шагда чамдык байып, «балдыры дыңзый» берген кижилер ССРЭ-ни бактаар, чамдыктары азырадыкчы хөөннүг чораан деп аан. Арыг шыны ажылдап алган акшавыс-биле чурттап чордувус. Колхоз, совхозтар хөй эйти, сүтү, дүктү, тарааны күрүнеге дужаап турдулар. Тарааны тарыыры ыңдыг амыр эвес болгай, дүн-хүн дивейн ажылдаар, болбаазырадыр, мал-маган өстүрер, сиденширбил белеткээр. Ону кандыг «азырадыкчы» дээр боор. Ол үеде эмнелге, өөредилге халас, ол дээрге улуг ССРЭ-ниң ачы-дузазы-дыр.

Ам кандыг-дыр, эмчилээр дээн кижилер акша төлээр, өөредилге черинче кирерде акша төлээр. Ол хамаанчок тама басканы дээш төлевир ап турар черлер бар. Ынчап кээрге, аарыг-аржык, инвалид улус кайыын акша тып алырыл, ажы-төлүн канчал эртембилегге чедирип алып чүвөл. Бай-

шырак бис дээр уткалыг мөлчүкчү-чижең улус-ла кончуг кижилер бооп, ажы-төлүн өөредилге черинче садып-хээлилеп кирип алып боор-дур.

Оон ыңай чашпан-биле таакпылаар, ону садып-сааргаш машина-балгат садып алгаш кончуг улуг апарлар. Оон уржуундан сөөлгү үеде кайда-даа машинадан хөй чүве чок апарган. Кызыл хоорайның кудумчуларын көрүп турарга, ийи-чаңгыс күрүне автобустары пассажирлерни аргыштырып чоруп турар, артканы чүгле газельдер. Олар кудумчуларда хову-шөлде ышкаш үен-даян маңаткан тургулаар.

Бир берге чүве — акшаның үнези чок. Эрги акша бир көпөөктен эгелээр. Бир рубльди безин үр чарыыр турду. Ам ыңдыг чүве чок, бир оттуң өртээ 50 көпөөк. Ынчап кээрге каш пенсия ол-ла 100-теп чарып турда-ла төнүп каар. Россияның эрги үнелиг акшазын катап тургузар айтырыгны шийтирлээр үе келген боор.

Бо үеде аарып-аржырга дыка-ла берге апарган-дыр. Чижең-мөлчүкчү кижилер кайыын ону эскерер, харын эки үе-дир деп бодап чоруурлар ыйнаан. Ол ышкаш чону дээш сагыш салбас эрге-дужаалдыг кижилер ону кайын бодаар, база-ла алыр-чирип бодап чоруурлар.

Ынчангаш дайын киржикчизи Кыргыс Шошкоевич Чамзырынның ылап шынын чугаалап берген чугаазы дыка-ла ужур-уткалыг болган чорду. Ону бодум хуумда деткиир мен, аңаа бүүрээр мен.

Янчат БҮРБҮ.

Ак-Туруг суур.

«ТЫВАСВЯЗЬИНФОРМ» ААН-НИҢ АБОНЕНТИЛЕРИНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

«Тывасвязьинформ» ААН-ниң хоорайлар аразының болгаш чурттар аразының харылзаазын ажыглап турар болгаш ырак харылзааның операторун шилиир дугайында билдиришкини 2007 чылдың июнь 30-ге чедир кирибээн база ачы-дуза алырының аргазын тодаратпаан абонентилерге дыңнадыры болза, харылзажыр деп турарыңар абонентиниң кодун болгаш номерин алырының чуруму мурнуку хевээр, өскерилбээн.

ТР-ниң Арбитраж судунуң дыңнады

Тыва Республиканың Арбитраж судунуң дыңнадыры болза, Россия Федерациязының Дээди Арбитраж судунуң пленумунуң 2007 чылдың май 17-де №24 доктаалы-биле 2007 чылдың июнь 28-тен Красноярск хоорайда РФ-тиң үшкү Арбитраж апелляция суду ажылдап эгелээр.

Россия Федерациязының арбитраж чорудулгазының Кодекзиниң 257 чүүлүгө дүүштүр апелляция хомудалдарын Тыва Республиканың Арбитраж судун дамчыштыр үшкү Арбитраж апелляция судунуң адресинче чорудуп болур.

660049, Красноярск край, Красноярск хоорай, Проспект Мира, 9. телефону: (3912) 27-69-20; факс (3912) 27-69-21.

«Шын» солунну дамчыштыр

Бистиң огулвус, дунмавыс, акывыс, ийи оолдарның адазы Карим Толаанович Кызыл-оолду сөөлгү орукче үдежип, бистиң качыгдалывысты үлежип, кадыг-берге үеде моральдыг болгаш материалдыг дузаны көргүскен Тыва Республиканың Чазаанга, Тыва Республиканың Суд Департаментизинге, Эрзин кожуунуң чагырга черинге, Эрзин кожозунга, Эрзин кожуунуң почта болгаш электри харылзаа черинге, Улуг-Хем кожуунуң суд черинге, Эрзин суурнуң хөй-ниити организацияларынга, Чеди-Хөл кожуунда төрелдеривиске, кудаларывыска, оглумнуң кады өөренип чораан чаңгысклассчыларынга, чаңгыс-курсчуларынга, эш-өөрүңге, Эрзин суурнуң чонунга черге чедир мөгейдивис.

Авазы, акылары, дуңмалары.

Мөңгүн-Тайга кожуунуң Төлээлекчилер хуралы болгаш кожуун чагыргазы, партия, совет органнарынга хөй чыл ажылдап чораан

Мерген-оол Доштуг-оолович
ДОНГАКТЫҢ

үр аараанының соонда мөчээни-биле холбаштыр оон өг-бүлезинге, төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыыдалды илгерилеп тур.

Мөңгүн-Тайга кожуунуң Каргы суму чагыргазы, күш-ажылдын хоочуну

Мерген-оол Доштуг-оолович
ДОНГАКТЫҢ

үр аарааш чок болганы-биле оон өг-бүлезинге, дөргүл-төрелдеринге, чоок кижилеринге ханы кажыыдалды илгерилеп тур.

Каргы суму чагыргазының баштыгы О.Х. Амыртак.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.

Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—1-01-35, кол редакторнуң орадакчызы —1-19-87, тел; факс (394-22) 1-17-94, бухгалтерия — 1-17-91. КИЛДИСТЕР: нийтирил-политиктиг килдистер — 1-18-10, культура, өөредилге —1-03-88, чагаа —1-03-87, көдээ ажыл-агый, үлетпүр килдистер —1-17-09.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама. Тираж 9309. Чагыр 74.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк «Тывакредит», Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаагы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бурткээн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730. ТР-ниң «Тываполиграф» Күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезинге парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттыңан материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айтыттыңан саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.

ШЫН

c-mail:shyn@tuva.ru Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.